

Maadeavastemine ek kudast Härjassaare mägi sai Mulgimaa kige kõrgembes

Härjassaare mäe otsa panti üles tääbetahvel ja Mulgimaa kige kõrgembe kotusse pääl lehvip kah Mulgi lipp. Tahvle kõrvan seisäve kura kätt TÜ maataädlane Taavi Pae, ääd kätt Regio kaarditegija Mihkel Järveoja ja TÜ provessur Tõnu Oja. Pilt: Kristi Ilves

Regio uvve maakaardi pääl om olemen nii Rutu ku Härjassaare mägi.

Taavi Pae, doktoriraadige Tartu Ülikooli täädusemiis:

„Sakala kõrgustigu, aahuulise Pärnumaa, peräst Villändimaa, Sakala kõrgustigu, Mulgimaa ja Karksi valla ja kihelkonna kige kõrgemb mägi – just sedäsi võip nimete Härjassaare mäge.

Maadeavastemise aig om küll ammu läbi. Maataädlaste ariliguld maataädusliku tavataäbege ei tegele, a sedä uvitevemb om mõnikõrd lassikalist maataädust tetä ek maa pääl olevet kirja panna ja uuri. Härjassaare mäe „avastemine“ näidäs äste, kui pallude inimeste jaos om siande uudis tähtis.

Mõni miiter siia-sinnapoole ei ole ju tegeliguld tähtis, a nende Härjassaare mäe pääle kokku tullu saakonna inimese sihen olli olemen sii igivana suuv avaste midägi uut, jõuda kunnigile, kun enne ei ole (täädligult) käitu.

Mulgimaalt akatuse saanu maadeavastemine läits edesi. Uvve kige kõrgembe mäe om nüid saanu nii Ida-Virumaa kui Tallinn kah.

Tulep viil manu üteld, et siande maadeavastemine käip nüidsele aal õlpsaste. Egäüits võip minna Maa-ameti kaardiserverise ja akate avasteme. Edu maadeavastemise man!“

Leida Lepik, Regio kaardilahenduste osakonna juhatei:

„Riide, 6. märtsil olli uhke olla maataädlane. Maataädlaste ju unisteve seni tundmade maade avastemisest, a nüidsele aal jääpki sii enamusel unistuses. Selle asemel om uute ruumiliste andmide ja täädumiste vallasellätamine ja nende järgi sünnive uviteve kohaluu. Härjassaare mägi om ää näide sellest, et egä võserik võip saia tähtsas, kui leidas kätte temä lugu.

Riide Rutu mäest ek rohkemb Rutu mõtsast müüdä sõiten tullu miilde, kudast aastide iist sääl sedä kige kõrgembet kotust otsin samamuudu mõtlime – peris arilik mõts, a iki Sakala kõrgustigu kige kõrgemb, ja vot sii loep.

Nüid om Härjassaare lugu uhkemb, sest ta pidi kavva uutma, kuni aru saias, et just temä om oma kandi kige kõrgemb.“

Märtsikuu akatus tõi Mulgimaa jaos rõõmsa ja raasike uskmede uudise, mes sunnip koolin õpit tarkuse ära uneteme: Mulgimaa kige kõrgemb mägi om Härjassaare mägi oma 147 miitrege (ja nagu nallapildi pääl kirjani olli, pannive mulgi mineve kõrd Rutuge müüdä).

Miu jaos sai sii Härjassaare lugu akatuse sellest, et 3. märtsil ilda õhtu kirjut mulle Leida Lepik Regio maakaardivirmast: „Ahoi! Riide tuleme kaarditegijidege Mulgimaale. Sudiste külämajan tulep tääbetunn Villändimaa ja Sakala kõrgustigu uvve kige kõrgembe tipu teemal. Tippu lääme kah valluteme.“

Miu vastus olli üits suur küsimise märk! Leida sellät, et Mulgimaal om uus tipp leitu. Mia, kah ariduse järgi maataädlane, lätsi selle uudise pääle iki peris elevile.

Riide, 6. märtsil olli Sudiste külämaja lats autusit täüs, Tartu Ülikooli maataädlaste ollive tullu kogundi bussige. Ku mäekse leidmise lugu olli ära kõneldu (sedä ei akka ümmer paneme,

Kaja Allilender
MKI juhatei

sellest om joba pallu juttu ollu, vaate www.mulgimaa.ee), võeti ette sõit Härjassaare mäe pääle. Sudistest Härjassaare mägedese uut tippu kaeme koguni iki oma sadakond inimest.

Jõusime Härjassaarde! Sii uudis olli küll aakirjanigel mokka müüdä – latsin ollive nii ETV, Kanal 2 ku TV3.

Pallu rahvast, päevapiltngu, nallategemine, latse ja koera – kik olli olemen. Olli ulka maataädlasti (no ja iki mittemaataädlasti kah), miu ülikooliaigisit sõpruttuttavit, kunagisi ja praegutsit õppejõude... ilusa mälestuse. Kige kõrgemb punkt sai nii kohakaardi ku Mulgimaa lipuge ära märgit.

Regio tei vällä lämme supi ja piruka ja Tantsvide Mulke publi tõi selle meile mõtsa. Olli pidu nigu iki – Rutu mäe kui senitse kige

kõrgembe ärasaatmine ja uvve tipu tervises laasikse tõstmine.

Kui nüid peris aus olla, sis egä säält Härjassaare mäe päält kuigi kaugele ei näe. Puu om ju ihen. A no sii täädmine, et siu jalge all om Mulgimaa kige kõrgemb kotus, loep ju kah midägi!

Loodame, et keväde saap tii mäe otsa sildistet ja ek tillike rada kah tettu.

Ma usu küll, et sel suvel om selle mäe pääl pallu matkajit – sedä ei juhtu ju egä päe, et leidas uus kige kõrgemb tipp!

Ja sii Härjassaare olli alla ürgjätus! Nüid om viil vällä tullu, et Talna kige kõrgemb kotus om Pääsküla endisel prügimäel ja Ida-Viru kige kõrgemb punkt om Uljaste oosi pääl (mitte Täriveremäel, nagu koolin õpetedi). Härjassaare mäest om akatuse saanu lumepallike, mes tükip joba laaviini mõõtu vällä andma – uusi tippe tulep järest manu!

A mes arvave asjage seot inimese esi?

Mulgi kiil: Kristi Ilves

Mulgi kiil: Kristi Ilves

Mulkel om uus veebivärät mulgimaa.ee

Mede maa ja mulke tegemiste tutvustemise man om väige tähtsa mede piirviida, uhke äärbäni, pidude, murdekiilse raamatu ja oma kandi rahvaröövlinimese. A ei saa üle egä ümmer sellest, et nüidse aal käip suur osa elust internetin.

Kristi Ilves
Toimendei

Nüid võime uhke olla, et üits uus ja uhke Mulgimaa värät – veebivärät www.mulgimaa.ee – om valla tettu. Sedä kamandevate kate pääle Mulgi Kultuuri Instituut ja Mulgimaa Arenduskoda.

Veebivärätist saap lugede Mulgimaa, mulke tähtsambide ettevõtmiste, Mulgi Kultuuri Instituudi ja Mulgimaa Arenduskoda jpm kohta. Muduki om kirjan kah kik Mulgimaa võõrastemajade, söögitarade ja vaatamist väärt kotusse. Ütpepuhku pandas üles Mulgimaage seot uudisit.

Kige tähtsamb uus asi om sii, et nüid om mulke veebivärät kah edimest kõrda mulgi keelen. Sääl ei ole küll kik niisama jutu, mes om eesti keelen, a üleven om pallu põnevet lugemist, näitus mulgi süükest, Mulgimaa aaluust, vaatamist väärt kotustest ja tähtsambidest ettevõtmistest. Üles om pantu ulka mulgi keele õpmise arjutusi, lastelugusit ja aalehe Üitsainus Mulgimaa numbre. Lugede saap kah mitme Mulgimaa inimese (nt Tauli Antsu, Perve Maie, Ilves Kristi, Mötsa Astridi) kirjutet mulgikiilist kirjatükke.

Veebivärätit tetäs järest parembes ja kogu aig tulep sinna materjali manu. Oodet om kah kige inimeste mulgikiilse või Mulgimaage seot luu, jutu, mälestuse, uudise jne. Oma tüü tules saata e-kirjage aadressi pääle mki@mulgimaa.ee või ariligu kirjage Mulgi Kultuuri Instituuti Kevade 1, Tõrva, 68605, Valgamaa.

Värät om valla, olge ää ja astke säält sissi!

Karl Pajusalu uurip mulke kiilt

Vabariigi aastepäeväs and president Toomas Hendrik Ilves tõiste austemist väärt inimeste ulgan riikliku auraha, Valgetähe III klassi teenetemärgi kah Tartu ülikooli eesti keele aaluu ja murrete provessuril akadeemik Karl Pajusalul.

Karl Pajusalu, mes sii presidendi auraha Siu jaos tähendep? Sii olli miule peris suur üllätüs. Mea es ole mõtelnu, et maakeele uurimise iist võiss auraha saia. Aga sii es ole tunnustuses mitti pal't miule, vaid kigel, kis murdit ja nende alal oidmist tähtsäs piave.

Mulke jaos olet Sia väige tähtis miis selleperäst, et olet Mulgi murret uurnu ja avitit meil Mulgi sõnastigu kokku säädä, a midä sa esi oma kige tähtsambes tüüs piat? Täädlaste elun om kige tähtsep tüü temä doktoritüü, sii olli miul ju mulgi keele aaluulists kontakttest. Selle iist ma sai ligi kaitskümmend aastit tagasi Eesti riigi tääduspreemia ja ka Soome riigi aastepäevä ja ka Soome riigi aastepäevä kige parebe keeletäädusliku doktoritüü preemia. Aga ma arva, et saa aastepäeväst om miu kige inäp tunnet tüü vana Liivimaa liivi keele, täpsebelt Salatsi murde taasestemist.

Mes Sul prilla tüülavva pääl om? Mitu tüüd, nii kui ikki. Mulgi suure sõnaraamatu tegemist, tämmu püünäm sõnatüübi manu

panna ja sis Eesti Keele Instituudi abige internetisõnastigu valmis saia. Tõine suurep tüü om salatsi-liivi grammatika, mida ma kirjute ütten Göttingeni ülikooli rovessuri Eberhard Winklerige. Kihnu sõnaraamat oodap kah toimetemist.

Mes Sa viimätsel aal mulgi keele ääs olet ärä tennu? Mineve aastepäevä tei ma ütten ääde mulkest abilistege valmi mulgi tegusõnatüübi. Sii olli peris suur tüü, ma kaije läbi kikk mulgi sõnastigu tegusõna. Tartu Ülikooli doktorant Triin Todesk tei nimisõnatüübi. Pirla me loodam jaanipääväs tüübinumbre eelx-i arvutikeskonnas sõnadelt manu panna.

Kunkottale om mulgi sõnaraamatuge joba vällä jõutu? Eesti keele instituudi eelx-baasin om valmi saanu suure mulgi sõnaraamatu põhi, sinna om sissi rükit mulgi sõnastigu sõna ja pandas kogu aig uusi. Tämmu piass veebisõnastik, kun om sõnamuutmise tabeli ja numbre man, saama internetti üles riputet. Täpset aastepäevä, kunas sõnaraamat valmis saap, ei julge ütelt, aga ma looda, et kolme aastepäeväst. Siski egä aastepäevä püünäm midägi uut kah mulgi keele üvilistel tarvitemises vällä anda.

Küsis Kristi Ilves

Kolmas Mulgi mälumäng sai läbi

Mulgi mälumäng om kolme talvege palludele joba arjunu asjas saanu – tullas kokku ja nuputedes Mulgimaage seot küsimustel vastussit.

Kolmande uuaja kige täädjambe saive täätaves 18. märtsi õhtu Karksi-Nuian. Kokku käis sii tali pääd murdman 15 viieliikmelist punti üle Mulgimaa: Halliste kihelkonnast viis, Tarvastust, Karksi ja Helmet egäst kolm ja Paistust üits, kigin oma kandi täädjambe inimese. Kokku saadi viis kõrda – egän kihelkonnast üits kõrd.

Edimesel mängul oktoobrikuul ollive tõistest üle Möisaküla, Halliste ja Abia võistkonna. Minevaaste ja üleminevaaste võitan Karksi Mulgi (Rein Palu, Enn Kauber, Arvo Maling, Enn Sarv ja Tõnis Laurik) akassive pääle kehvembini, a lätsive egä mänguge järest parembes ja jõusive nelländen-viienden jaon edimese kotusse pääle vällä. Mängu lõpus saive na kokku 156 punkti – 65% kigist võimalikest punkttest. Möisakülä pundil (Ervin Tamberg, Lija Kornis, Anu Laarmann, Erika Kuusk, Ilmar Kuusk, Laine Pedaja) läits mõnikõrd parembini, mõnikõrd kehvembini, a lõpus jäive na võidumeestele alla pallald kolme punktige. Neist jäi omakõrda siandsema vahege maha punt Võrtsu Veerest (Silver Säga, Aive Kaltra, Jaan Roht, Ants Mändmets ja Kristi Ilves), kes sai kokkuvõtet kolmande koha. Nelländes-viiendes tullive

Kitzbergi gümnaasiumi noore Kady Mäesalu, Maarja Möts, Kaur Karu, Eero Maling ja Mikk Kask ollive mälumängu kige noorembe osalise ja saive tubliduse iist auinnas Mulgi kaabude. Pilt: Kai Kannistu

Abja Vallavalitsuse punt ja võistkond Abia, kuvvendes jäi Halliste võistkond, kes jäi võitjadest maha 14 punktige. Kige noorembe Mulgimaa täädmisteproovi osalise ollive Kitzbergi gümnaasiumi noore, kes terve aastepäevä tubliste endest vanembidege rinda pistive ja korjassive lõpus oma arve pääle paaigu poole edimese koha punkttest. Mälumängupidu lõpetuses süüdi üttenkuun torti.

Mälumängutalve kõrdamineku ääs tei tohutu tüü ärä Karksi kultuurijuht Kai Kannistu. Tänu vallavalitsuse, kultuurkapitali ja Mulgimaa kultuuriprogrammi toele jakkus egä kõrd kigile kah auindu, esieränis kolmele edimesele võistkonnale

Olli tore näta, et kaoteje lasseve arva nõna norgu ja mängja

andsive kah kohtunigel mõnikõrd ette tullu via andes. Saadi täada, kunkottald täadmisi manu saia ja muduki õpiti egä kõrd midägi. Näituses es tää enne perämist mängujagu kennigi, et päevävarjutuse om kuulumise aal ja et talutüdrukku es või enne ehalkäiguõhtut soolasilku süvvä.

Om joba täada, et tuleve sügise akkap Mulgimaa mälumäng jälle pääle – Mulgimaa kultuuriprogramm and selle jaos raha. Võistkonde võis viil manu tulla, näituses Eimtalist, Kuurküläst, Suistlest, Kärstnest ja mujalt kah viil.

Olav Renno
võisteluse kohtunik

Mulgi kiilt: Kristi Ilves

Mulgi kultuuriprogrammi raha om jagatu

Sii aastepäevä kirjutedi Mulgimaa kultuuriprogrammil 54 rojekti, raha saive neist 42 ja vällä jagati kokku 54 855 eurut.

Projekte tullu egäst Mulgimaa kandist, a kige rohkemp Karksi – raha saive Mokalaada talutüü, Mulgi oma ülikool, Väikse Virre, Kitzbergi sünniaastepäevä tähistemine ja Mulgi mälumäng. Lilli luuduskeskus kõrraldep suvel jälle muhklike suvekuuli.

Mulgi Kultuuri Instituudi tettü rojekti om suunat kigele Mulgimaale – „Augustige augustin“, suur mulgi sõnaraamat, X Mulgi konverents, raadju-uudiste tegemine, Mulgimaa keelepeesä, Mulgi murde ja kultuuri õpetemine õpetejidel, aaleht Üitsainus Mulgimaa ja Mulgi laulukoori tegemise.

Elmen tulep mulgi nädäl, Elme muuseumil tetäs Mulgi mihe rahvaröövlinimese saap mulgikiilne kõnelemiseraamat.

Tõrvast saive raha II Mulgi vilnivestival, Tõrvalille lasteaid saap tetä väikekanle ja Tõrvan tulep kah noorde moelaager.

Tarvastust tullu üits tore rojekti koolilaste jaos, viil tähistedes Juhan Simmi 130. sünniaastepäevä ja Tarvastu lasteaidul tulep ütine laulupidu.

Mulke Selts sai raha 25. almanaki tegemise jaos, mulgi kultuuri esitluspäeväs Elme kihelkonnast ja Mulgimaa kultuuriperänduse uurimises ja edesiviimises.

Ummuli vald annap vällä päeväpildiraamatu „Terra Humularia“.

Forge OÜ tiip Öisu sepikoan muuseumipäevä.

Villändi vald sai raha noorde puhkelaager jaos.

Möisakülä rahvamajal anti raha rahvapille õppemises ja muuseumin tulep muusikage muuseumiüü. Alliste koolin tulep mulgi õppepäevä ja Villändi gümnaasium tei rojekti „Periselt perimusest“.

Õpperojekte teeve viil Lõuna- Mulgimaa Puuetege Inimeste Ühing – neil tulep Abjan Alliste rahvaröövlinimese valmistemise kursus – ja Tartu Ülikooli

Lõune – Eesti keele ja kutuuriuuringide keskus saadap üliõpilase Mulgimaale murret kogume ja keelelaagrese.

Valgamaa noorde suvekooli jaos sai toetust Valgamaa Nuur-suutüükeskus Tankla.

Abja Ukuvakk sai raha rojekti jaos „Mulgimaale meisterdeme“ ja Abja kuul saap lastel rahvaröövlinimese tetä.

Raha saanu jakurojekt om kah Nava lava vestival.

Siikõrd jäive ilma rahate 12 rojekti. Mede kindel otsus om, et me ei toete täiskasunu inimestel rahvaröövlinimese tegemist ja ostmist. Raha ei anda kah äriprojekte jaos, nigu mälestusajakse või kaardi. Mulgi kultuuriprogramm om kigepääl iki mulgi perimuskultuuri toetemise jaos.

Nõnda sis siikõrd. Edu kigel mulgi kultuuri ja keele oidmise ja edesiantemise man!

Alli Laande
Mulgimaa kultuuriprogrammi
nõukogu liige

Üits mulk

Ülle Miil (neiupõlven Sinisalu, 45) ei ole kohe kindlaste arilik naine. Ta om sangpommi maailmameister ja piap suure bussi pääl sohvreammatit. Vahelduses käip kah jääaugun ojumen ja sohvride maailmameistrevõistelustel.

Kunkottal sa olet sündünu ja üles kasunu? Mia ole peri Alliste vallast endisest Rakitse küläst. Koolitii akas pääle Kosk-silla koolin ja põhikooli lõpeti ma Abjan. Me peren olli pääle miu kolm vanembet velle ja üits nooremb sõsar. Poistege ütlen kasuden tullive kah tõistsugutse uvi ja tegemise.

Kudas sa Pärnumaale trehvässit? Ma tahtsi kangeste õmlejes õppi ja lätsi Sindi kutsekuuli, a õmmeluse rühm sai täis ja mia sai minna kangaviimistlejes. Paar aastet pääle kooli lõppu olli ma Sindi rõõvavabrikun tühün kah. Õmmelust õpsi esi manu. Sõs sündüsive järgimüüdä latse (kaits poiga, kes om prilla joba täiskasunu) ja ma jäi nendege seitsmes aastes kodu.

Kui pallu sa prilla Mulgimaal käit? Mulgimaal eläve miu esä, sõsar, veli ja pallu muid sugulasi kah. Egä paari kuu tagast iki käi neid vaatemen.

Kudas sa akassit siast „meeste“ sporti tegeme? Ma usu, et ma tahtsi kik ärä tetä, mes kooli aal tegemede jäi. Ma olli joba latsen siande ümārik tüdrik, elli alevist vällānpuul ja selleperäst spordi manu pallu asja es ole. Ku ma joba Sindin elli, sis akassi pääle kergejõustikuge, edimese alade ollive kuulitõuge, kettaeide, odavise ja sis lätsi joba edesi vasareeite ja raskuseite manu. Võrk- ja sulgpalli ole ma kah mängin.

Miandse om siu kige kõvembe spordisaavutuse? Mineve sügise tulli Hamburgin sangpommin veterane (vanuse-lass 45–49) maailmameistres. Ja esierānis magus olli sii võit selleperäst, et selle võidu ma napsassi nõna iist ärä selsamal liri naisel, kelle jären ma 2014. aastet kevāde Euruupa meistrevõistelustel tõises jäi. 2013. aastet kevāde käisi ma Iirimaal naiste profilassi EMil ja sai 24 kg raskutse sangpommitse 3. koha. 2006. aastel sai ma Eesti meistres lassikalise tõstmise alal. Selle üle ma ole kah uhke, et 40aasteselt akassi ma vasareeitege tegeleme ja sai selle kate aastete selges. Prilla om miu nime pääl Eesti kehtiv tippmark veterane lassin – 44.33. Selleni avit mul vällā jõuda Villāndi treener Tiit Aru.

Kui pallu sa trenni tiit? Ma käi üle päevā trennin. Päämine om sangpomm, a ka üldvüsiline ja kepikõnd. Disc-golfom mul kah miildime akanu. Miu kige

suuremb iismārk om 16 kilutse sangpommitse 10 minuti joozul 200 kōrda ärä tetä. MMi tulemus olli 168 kōrda, a kige rohkemb ole ma tennu 170 kōrda.

Kas sul mõni naiselik uvi kah om? Om iki. Mulle miildip line-tants ek kantritants ja näituses pärlidest ehete tegemine.

Tüü ei ole sul kah naise jaos arilik ... Miu tüü om ma latsepõlveunistus. Ku ma olli 11-12 aastet vana, sõs mul olli joba kindel tahtmine bussijuhi saia. Ma arva, et sii tulli sellest, et Nuiā EPT-n olli sel aal suure bussi pääl tühün üits ilus ele päāge naine Linda, kes vedās maaparandusemehi. Mōnikōrd ma sõitsi temāge vanaemā manu. Ta miildis mulle kangeste ja ma tahtsi kah temā sugutse saia. A siandse suure bussi jaos olli sel aal vaja Moskvast eriluba. Miu jaos tundus sii pääle kuuli liig rasse.

Pääle lastege kodunolekut ma tüüti kaabletüstusen, a sis üitskōrd näi lehen lugu ütst Pärnu naisbussijuhi ja sääal olli kah kuulutus, et otsites bussijuhte, kursuse om ilma rahate ja et tüü kõlba kah naisel. Ma sai kohe aru, et sii om miu jaos. Akatusen olli õpmine peris rasse. Ma muduki mõistsi sõita autuge ja rakturige, a buss olli iki irmus suur ja võōras. Pääle edimest sõidutunni olli peris ihu lige. A isu ärä es lää ja õpeteje olli kah õnes ää. Selges ma selle ammati sai ja nüid ma ole joba ütessa aastet Pärnu Go Busin tühün ollu, kik sii aig linnaliine pääl. Prilla om mul uus uhke gaasibuss. Mulle miildip! Linnaliini pääl om kah kergemb oma trenni- ja võisteluste aigu vabas säädā. Meid om Pärnu linnaliine pääl kokku neli naist. Pärnaka esi om joba arjunu, et naine käänap bussiruuli, a võōra jääve küll imestusege vahtma. Mia ole kaabuge bussijuht. Sii om mu kantritantsu kaabu ja ma mõtli, et mes ta nõndasama kodun seisap. Nüid mu selle järgi tundaski.

Sa olet esiki kutseliste autujuhte maailmameistrevõistelusel käinu. Jah, 2014. aastel olli Krakowin siande võistelus. Sääal võtve mõõtu bussi-, reka- ja tõiste suurde massinide juhi. Kigepäält ollive muduki Eesti meistrevõisteluse, sääal ma sai bussijuhtest tõise koha. Mōistma ja täädmā pidi pallu – esmaabi, sõidu- ja puhkeai, bussi tehniline ülevaatus, platsiarjutus,

Mulgi naine sikutep sangpommi ja käänap bussiruuli

2014. aastet sügise sai Ülle Hamburgin maailmameistres. Pilt: erakogu

Ülle Miil oma egāpäevātse tüü man. Pilt: Ants Liigus

Jääaugun ojumine om tore vaheldus. Pilt: Ants Liigus

tāpsussõit jne. MM-il läits mul oma arust āste. Bussijuhte olli kokku 37 ja mia olli 11.

Ütelde, et om naiste- ja meestetüü. Mes sa sellest arvat? Ei ole! Om küll naistetüü, millege mihe akkame ei saa, a ei ole üttegi meestetüüd, millege naise akkame ei saas. Päälegi teeme me neid kõrgide kontse pääl. Mul om esiki bussin ariliguld iki kõrge kontsage kengā-saapa jalan.

Pääle kige muu käit viil tali otsa jääaugun ojumen kah. Paar aastet tagasi olli mul põlvelõikus ja ma es saa oma arilikku trenni tetä. Sõs akassi ojume ja sai kokku taliojuidede. Nōnda pundige om tore käiā. Esierānis tore om sii jääaugu sissiraimine ja jäätükke vällāsikutemine. Meil om oma

selts kah ja sääal om joba üle 30 liikme. Ma ole kah mitu kōrda Pirita Openi talisupelusevestivalil käinu. Esmalt ojusi jäävii sihen läbi 25 miiterd, a peräst joba 50. Suvel ma eriti ojumen ei taha käiā, kui, sis jõgeden, sest sääal om külmemb.

Mes sa arvat naistest, kes ei mõista autu ratast ärä vahete, tuld ahju tetä egā vikatit-lapjut kāhen oida? Nemā elāve linnan, neil ei ole sedā vaja. Naine om rumal sis, kui ta ei mõista mehi tüüle panna. Kui vaja om, küll elu esi õpetep. Miuge om küll sedāsi ollu. Ma olli uhke, et miu latsepõlvekodun anti miul raktur kätte ja lasti tõisi meestetõid kah tetä. Ma kasusi üles kolme vellege ja olli siaste tegemistege

arjunu. Ku velle ollive joba suure ja kodust lānnu, sis tulligi kikke esi tetä.

Kas su poja ja miis om kah esierālige uvidege? Ei ole. Miis om mul siande koduoidai ja āste mõistlik. Poja teive noorembest pääst jalgratta- ja suusasporti.

Miandse suurembe võisteluse siut ehen oodave? Joba aprillikuul om Balti karikavõisteluse sangpommin. Juulikuul tulep Bulgaarian sangpommi EM. Augustikuul tahas jälle osa võtta Eesti kutseliste autujuhte meistrevõistelusest.

Üllege kõnel ja sääd jutu mulgi kiilde
Kristi Ilves

Polli aiandusuuringide keskus – tegus juubilar

Polli aiandusuuringide keskusel om sii aaste juubel. Pallu om siin vana ja ääd, a järest rohkemb kah uut ja uvitevet. Kik tääve, et Pollist om peri pallu täädä-tuntu ubine- ja marjasorte, a nüüdsel aal tetäs siin pääle puie-puhmaste aretemise kah pallu muud.

1920. aastel anti Polli riigimõis üle Pärnu põllutüükoolile ja luudi Polli koolitalu, millele panti 1929 manu Morna aiatalude ja kooli manu tetti aianduslass. 1935. aastel muudeti Polli põllutüükuul aianduskoolis ja 1944. aastel aiandustehnikumis, mis tüüt 1946. aasteni. 1945 asutati Mulgimaal Polli Aianduse ja Mesinduse Uurimise Instituut. Sii olli Eesti edimene pallalt aiataadusele pühendat asutus. Pollin om puuvillä kasvatemise jaos ää mulla ja ilma.

Prilla om Karksi vallan Pollin 282 ektari suurune 34 tüütejege Eesti Maaülikooli Põllumajandus- ja keskkonnainstituudi Polli aiandusuuringide keskus. Sääl aretedes puuvillä- ja marjasorte, villäpuude vegetatiivlusit, proovites Eesti jaos uusi sorte, uurites kasvatemise, taimekaitse ja maheviljeluse võimalusi ja kasvatedes esit sorti

vähä tuntu pargipuid ja puhmit, mille villä süvvä sünnive.

Eestist peri 255 marja- ja puuvilläsordist 104 om aretet Pollin. Näituses om siit peri uhkide Mulgi nimedege sordi, nagu sitikmarja 'Mulgi must' ja 'Polli pikk-kobar', ubine 'Tarvastu klaar', 'Karksi rennet' ja 'Polli kaunitar', pirn 'Polli punane' jt. Sordiareture kõrvan om väige tähtis kah geenivara alaoidmine. Pollin kasvap rohkemb kui 1100 säilikut villäpuu- ja marjakultuure 17 taimeliigist.

Olemen om kah kontrollit õhüge oiukambre ja 60 tonni mahutev külmakammer, tänu millele saap Polli aiakraami osta püüaigu aaste läbi. Kuna tuurainet om küländ, tekkusi mõte akate uurma, midä puuvillast ja marjest tetä saas. 2008-2010 tetti üten Eesti ja Läti abilistege projekt „GoodFruit“ ja nõnda akaski tüüle kige uvvembide massinidege keskus, kun saap terve tonni tuurainet üüpäväge mahlas, gaasige mahlajoogis-limunaadis või sahtis tetä. Pääle selle saap kuivate, nt mahlapresmisest üle jäänu koore ja siimle tetäs marjajahus.

Puultüüstusliguld saap kunde soovi järgi ja temä tuurainest

pruuvi tetä egät sorti asju. A retsepti võip kah üten Polli asjatundjidege vällä nupute ja tarvite Polli tuurainet.

Viis aastet tagasi luudu tuutearenduskeskus oma kümnekonna massinege, millege saap puuvillast ja marjest põnevit asju tetä, om nii Eesti ku Läti tillikside ettevõtete ulgan nõutu paik. Püsikundesit om 40 ümmer, nõu om antu rohkemb ku 60 ettevõttele. Üits Polli kunde om näituses 2014. aastel Eesti ettevõtlusainna saanu OÜ Loodusvägi, kes tiip Pollin glögi ja mahle kõrvan kah maheküpsissit ja tuurit kõögivilläsnäkke.

Ettevõtjadel ja täädlastel olli uvi kah tuutmisest üle jäänu ja mudu ärä visatevest kraamist midägi tetä. Sellest sündüsi projekt, mille abige om Pollin käimä pantu Eesti edimene täädmistepöhine tervise- ja luudustoodete kompetentsikeskus, kun om tuuraines taime. Projektin om osalise 23 Eesti ettevõtete ja ühendust, nt A.Le Coq AS, Karksi vald, MK Loodusravi OÜ, Orto AS, Põltsamaa Felix AS, Saarek AS, Vipis OÜ, jpt. Polli om oodet kik asjast uvitet maaülikooli täädlaste ja kuuntüüd tetäs Tartu Ülikooli farmaatsia- ja keemiainstituudi

Polli aiandusuuringide keskuse päämaja Pollin.

ja Tallinna Tehnikaülikooli täädlastege.

Kuigi täädmistepöhiste tervise- ja luudustoodete keskuse oone üten uute massinidege tetti valla alla minevaaste 14. novembrel, om edimese asja joba puuti jõudan.

Eelmise aaste Eesti kige parembes toiduaines ilma alkoholite juuke ulgan valiti üten kompetentsikeskuse täädlastege luudu Põltsamaa Felixi Pai Pluss smuuti.

Oodame keskuse üvilisi, et kõnelde, mes siin tetä saap, nupute vällä uusi asju ja tetä koolitusi.

Polli aiandusuuringide keskus om jõudsaste kasunu ja jõudman

sinnamaani, kus sordiareture käip selle järgi, midä söögitiüstusel vaja om, ja ärä tarvitedes kik taime sihen oleva väärt aine.

Pääle aaluuliselt Pollin aretetkasvatet sorte uurites kah muude Eestin kasuvide taime (s.h mõtsataime, viitaime, maigutaime ja umbrohu) tarvitamise võimalusi. Et keskust iki parembes tetä, soetedes uusi massinit, tarvitedes uusi tüüvõttit ja tetäs kuuntüüd tõiste sama ala täädlastege.

Piia Pääso

Polli aiandusuuringide keskuse juhataei
Mulgi kiil: Kristi Ilves

Sordiaretei soovitep

Ursime, miandse om kige parembe Pollin aretet sordi, midä võis sii keväde oma kodu-aida istute. Kik nimetet sordi om kah prilla Pollin saadavel. Rohkemb täädust Polli sorte kohta saap aadressi pääl <http://sordivaramu.emu.ee>.

Ubin 'Liivika'

Sordi luuja om Kalju Kask. Ubin om keskmise suurusege (100–150 g), mõnikörd suuremb (üle 200 g), nõrga kasvuge aluste pääl om pövväge jäänu kah väikeses. Muna või koonusse kujuge ubine karika ümmer om ariliguld viis kühmu. Põhivärm om rohkikas- või valkjasköllane, mille pääl tugev erk või nõrk puna. Villäliha om rohkikasvalge, tihe, magusapu, väige ää maiguge. Tarvitedes sügise lõpust jõuluni.

Puu kasvap keskmiselt tugeves. Ää nuka all tüvest vällä kasuve ossa om kõvaste tüve küllen kinni. Akkap aigsaste villä kandma. Kärntövekindel, selleperäst kõlbap äste mahekasvatejil. Talvekindel.

Ubin 'Katre'

Kalju Kase luudu sort. Ubin om keskmise suurusege või suur (ariliguld 100–150 g) ja ümārik, mõne madale kandige. Värm om rohkikas või rohkikasköllane, pääl om tumembet puna. Villäliha om rohkikasvalge, tihe, magusapu maiguge. Korjates septembre

Keväd om Pollin kige ilusamb aig, sis ehive kik aia endit äitsmidege. Pilt: Ave Kikas

lõpuotsan, seisäve talve lõpuni. Kige paremb maik om talve tõisel poolel. Ää taliubin.

Puu om keskmise või tugeve kasvuge. Akkap aigsaste villä kandma. Tõbedele ja talvekülmäle piap äste vastu.

Pirn 'Pepi'

Sordi om Pollin areten Aleksander Siimon ja Kalju Kask. Pirn om keskmise või tillike (50–70 g), osa pirne 100 g. Pirni kasvave kate- ja mitmekaup (kuni viis pirni) säugān. Villäliha om valge, sulav, magus, ilma kõvade tükke. Pirni saave valmis septembre edimese poole sihen. Na tules puu otsast maha võtta enne, ku villä pehmes lääve. Külmān saap neid oida paar kuud. Maik ja vällānāgemine om ää. Pirnest saap ää kompoti, kõlbave kah villälīhage

mahla tegemise ja kuivatamise jaos.

Puu om nõrga, a püstise kasvuge. Selleperäst tulep ladu õigel aal maha võtta ja puud egā aaste lõigate. Puu akkap kandma väige aigsaste. Talvekindlus om keskmise.

'Pepi' om innatu selleperäst, et talle ei ole vaja kõrva istute tolmuandjat sorti, ta om väige varajene, kannap ja mekip äste, pirni seisäve äste ja kõlbave sissi tetä.

Pirn 'Kadi'

Sordi aret Kalju Kask. Pirn om keskmise suurusege (90–120 g), a võip kasude kah suurembes (150–200 g). Vili om päält tumepunane, sihen ulka valgit kestāalutsit täppe. Villäliha om sulav, mahlane ja magus, kõvu tükke om vähä. Korjate saap augusti lõpuotsan või

septembre akatusen. Seisāp lühikest aiga. Puu kasv ja talvekindlus om keskmise. Tõvekindel. Akkap aigsaste villä kandma. Tõisel aastel om saadu üits, nellāndel aastel joba 10–15 kg pirne.

Luum 'Ave'

Sordi aretive Arthur ja Eevi Jaama. Luum om suur (30–40 g), mõnikörd 45 g, ümārik, lillakaspunane või pruunikasliila. Vahakirme om keskmise või tugev. Luuseeme om valla, villäliha valkjask- või rohkikasköllane, tihe, ää või väige ää apukasmagusa maiguge. Saap valmis augusti lõpuotsan või septembre akatusen. Väige ää lavvaluum ja kõlbap kah sissitegemise jaos. Puu om keskmiselt tugeve kasvuge. Üte puu otsast saap ariliguld 12–26 kg luume. Talvekindlus om vähä paremb ku vanadel Lāāne-Euruupa sortel. Lehepōlendik ja õbelehisus akka-ve keskmiselt külgi. Tolmuandjas om vaja kõrva tõist loomisorti.

Kirss 'Polli murel'

Sordi aretive Arthur ja Eevi Jaama. Kirss om keskmise või suur 2,5–6,1 g, kige suuremb villä om kaalun 7 g. Vili om ümārik valkjasköllane, pääl roosa juti ja täpi. Villäliha om valkjasköllane, pehme, ää apukasmagusa maiguge, mahl om ilma värmitē. Kirsi saave valmis juuli tõise nādāli sihen.

Puu om keskmise kasvuge, püstise ossege. Annap saaki 6–10 kg aasten. Talle om vaja tolmuandjas tõist sorti kõrva. Talvekindlus om keskmise, aiguskindlus ää.

Kirss 'Arthur'

Sordi aretive Arthur ja Eevi Jaama. Kirss om suur (4,2–5,1 g, ütsiku kogundi 6 g). Süāme kujuge kirsi om esmald tumepunatse, a läāve mustjaspunatse. Luuseeme om valla ja kaalup 7,9% villa ende kaalust. Villäliha ja mahl om tumepunatse, ää apukasmagusa maiguge. Kirsi kõlbave äste sissitegemise ja külmetemise jaos. Villä saave valmis keskmiselt 7. juulil, a sooja suvege kah juuni lõpuotsan.

Puu om keskmise kasvuge ja ümārigu võrage. Talle om vaja tõist sorti tolmuandjas kõrva. Keskmise saak üte puu pääl om 16 kg. Väige külmā talvege saap kannate.

Sorte kohta saap täädust kah ildāaigu vällä tullu raamatidest:

Kivistik, J., Kask, K., Jānes, H., Libek, A-V., Piir, R., Univer, T. 2012 *Pomoloogia. Puuviljad ja marjad Eestis*. 411 lk.

Tiirmaa, T. 2014. *Maalehe õunaraamat*. 104 lk.

Ülevaate tei Ave Kikas
Mulgi kiil: Kristi Ilves

Ülikoolin süüdi sülti ja tetti sõira

Sedä, kudas sülti tetäs, täap egä Spernaine. Ei ole muud, ku pane iluste puhastet ja mõst sijalakse, koodi või siapäa külma viige kiima. Ole oolas ja riibu vatt päält ära. Keedä tasatse tule pääl niikava, ku liha om luude küllest valla. Egäüits panep muduki maitseainit oma tahtmise järgi. Sis ei ole muud, ku noki liha luude küllest kausikste sissi, vala leemeksege üle ja jätä seisme. Aga ommetigi tulep egäl pernaisel esimuudu vällä.

Jüst egätsugutsit sülte sai Karksi-Nuia rahvas Mulgi Oma Ülikoolin kaia. Küll sääl olli sia-, kana- ja silgusülti, peenikest ja jämmempet. Suurempe voori sülte teive Mokalaada naise Palu Olga, Elmingu Maimu, Kõõra Reet, Rüüsaku Helmi. Na kõnelive, kudas na sülti keedäve ja mäansit maitseainit paneve: kes panep rohkemp sibult, kes küüslauku, kes sellerit, pipart. Egä kausike olli esi maiguge. Ja kõrva võis

Lavva pääl olli üle kümne esit muudu süldi ja lämme sõir. Pilt: Kristi Ilves

võtta keedu- või ahjukardulit ja kirbitsesalatit, aga kige uvvemp olli jöhviku kastus. Sedä es ole ennemp saanuki.

Uudis olli kah sõir, mille me teime valmis kultuurikeskuse köögin. Sõiralaari tegemist juhats Rätsepa Hilja. Egä sääl suurt kunssi es oleki. Kuuma piimä sissi

segäts pakspiim, peräst muna ja või. Esieränis ää olli sõir kuumast peräst. Vaatejit ja tegijit olli pallu, kaits miist olli kah naiste sekkä tullu.

14. veebruar olli üits ilus ja kosutev päe.

Lepiku Viiu

Loodin tei usse valla Mulgi Savikoda

18. märtsil tei Mulgimaa veere pääl endisen Loodi poodin usse valla Mulgi Savikoda.

Savikoa perenaine Külli Allikvee ütél, et temäl olli iiskätt vaja just tüüruumi, a sii, et siin saap viil kursusi tetä, kokkusaamisi kõrralde ja oma kaupa müvvä, om esieränis tore. Edimeste päevege om savikoaan käinu joba ulka rahvast – nii oma kandi inimesi ku müüdäsöitjit, nii ütsikuld, perege ku paari kaupa. Mõni tulep pallald uudisteme, mõni tahap mõnda asjakest osta, a kige rohkemb om iki neid, kes tahave sõrme esi kah savitses tetä. Märtsikuu lõpuotsan akkave pääle kah edimese kursuse, a neid tulep viil.

Pääle kursuste saap savikoaan kah sünnipäevi ja muid kuunist-misi tetä. Tegemist jakkus siin nii suurdel ku tillembil. Om ju tore, ku pidul saap pääle süümise-juumise-jutuaamise kah midägi oma kätege valmis tetä.

Savikoa nime kohta ütelp perenaine, et Mulgi Savikoda tundusi talle egät pidi paslik. Esmald selleperäst, et savikoda om Mulgimaal ja kah kaugembelt tuleja

Savist tettu Mulgi mihe Mulgi Savikoaan. Pilt: Külli Allikvee

saap kohe aru, kuspoole autunõna käända. Tõine asi om sii, et Külli Allikvee esi om esä puult Tarvastu mulk. Ja vähemb tähtis ei ole kah sii, et perenaisele miildive Mulgi mustre ja märgi, midä ta kah ää meelege oma tüüde man tarvitep.

Mulgi Savikoda om valla egä päev kella 12-18. Rohkemb täadust saap aadressi päält <http://mulgi-savikoda.weebly.com> või savikoa Facebooki-seinä päält. Võip kah kõliste tel 5665 3819 või kirjute mulgisavikoda@gmail.com.

Kristi Ilves

Tõrvan alustedi mulgi keele ringige

Mulgimaa kige suuremben linnan ja Elme kihelkonna keskusen Tõrvan om Mulgi Kultuuri Instituudi ruumi ja sääl võip jaanuarikuust pääle saia osa mulgi keele ringist.

Om ää nätä, et ringist osavõtjide ulgan om nii vanembit ku ka noorembit uvilisi. Kokku om tultu mitmetaoliste põhjuste peräst. Om inimsid, kes tahtva lähembelt sobite tutvust Mulgi Kultuuri Instituudi ja selle juhatejege, om neid, kes tahas teedä, mäände sõna om Mulgi, mäände Võru murde, ja neid kah, kes oma mulgi juurige tahas rohkemb sina pääle saija. Prægugi viil tarvitess pallu Kagu- Eesti inimsid oma egäpäisen kõnen murdesõnnu, ilma et tääs, määndsest murdest sõna peri om vai kelle käest na om sõna edimelt kuuldu. Midä vanemb inimpõlv, sedä rohkembalt sõnnu om tarvitusel.

Om üllätuses, et nii pallu Elme kandi rahvast mõistva Mulgi murden kõnelde – nende latsepõlvkoduden om kõneldu mulgi kiilt ja mitme kohaletulnu päämises tahtmises omgi just Mulgi murde edesiandmine oma järentulevidel põlvil. Esiki ringi juht Kristi Ilves om tähele pandan, et Tõrva bussijaaman võip mulgi kiilt kuulda ennembide ku Villändi oman. Tõrvan mulgi ringi käimäpandmine avites meile kindlambelt miilde tuvva, et Valgamaa Elme kihelkond – kige suuremb Mulgi kihelkond – om ju tähtis osa Mulgimaast.

Edimesel ringi kokkukäimise päeval olli ringist osa saade tahtjit nii pallu, et paistse, nigu jääs instituudi ruumi ringi jaos

Tõrva murderingin om egä kõrd latsin 10-15 murdeuvilist inimest. Pilt: Kristi Ilves

tillikes. Præguses aas om ringi järgi jäänu siski viil suur ulk uvilisi ja ärä om tettü pallu uvitevet, erinäolist ja tarvilit. Olemi õpnu keele riiglit, lugenu mulgikiilist luuletusi, saanu selgust mulgikiilse trükisõna koha päält, nannu Mulgimaal valmis tettu õpmisevilme ja multivilme. Olemi kah Vändra kandist peri muinasjuttu mulgi kiilde ümbre pannu.

Tõrva mulgi ringi üits parembit asju om ollu iki kõrvutuse tõiste kihelkonde murdesõnnuge. Sii, kudas om arjutu kõneleme Tarvastu kandin, ei ole suguki sama, kuis kõneldes me kandin. Ju sii om pallu Võrumaa ligioleku peräst ja säält sõnnu laenus võtmise peräst. Juhtup ka sedä, et esiki juhendei Kristi ei ole mõnda Elme kandi mulkele ammust aast tuntu sõna enne kuuluki. Kas näituses “mütt” om teile tuttav sõna? Meil om suvi aiga aiamaal tegu müttege, kes pendrid ja muru mulgulises

teevä ja mütäkuhje üles aava, aga mütäst meil nätä ei ole, sii eläp Tarvastu kandin...

Nüidses tunnistep nii mõnigi ringin käije, et kõnelde om pallu kergemp, ku papre järgi riiglit selges saade. Mulgi murde päämiste tõdede teedmisele põhja ala saamine pand jo kikki mulgi keele vähembaste vai ka rohkembaste mõistjid üte pulga pääle – tulep õppi tõsimeelen ja suure oolege nigu omal aal koolin sai õpitus.

Tänu Mulgi Kultuuri Instituudile om kaits kõrda kuu aa sehen kigil me kandi inimstel võimalus ommi mulgi juurtege ligembelt tutvust tetä (tutvust uvvende). Sii and lootust, et mulgi kiilt ja mulgi miilt kantas edesi ka siinpuul Mulgimaa veeren. Uvve uvilise om iki oodetu me sekkä tuleme. Aakohast täavitust ringi tegemiste kohta levvati Tõrva linna kodulehe päält.

Piret Karu, mulgi keele õpja
Mulgi kiilt: Eve Lannajärvi

Mulgi Külämuuseum om jälle valla

1960. aastel akati Kosksilla koolin vanavara korjame aaluuõpeteje ja juhateje Salme Koobi iistvedämisege. Asja panti vanase sahvrese. Nii asja ollive kokku korjat laste kodudest.

1977. aastel tetti Kosksilla kuul algkoolis ja är läits Salme Koop. Muusiumi asja panti koolijuhateje aita, kus olli muu kooli kola kah. Ku kuul 1980. aastel kinni panti, sis muusiumi asja jäive alle – säält kola siist es saa midägi kätte löüdü. Ärä katteve pallald asje nimekiri ja kooli kroonika.

1. septembrel 1990 tetti Kosksilla kuul uvveste valla ja 1993. aastel sai vanast koolimuuseumist Mulgi Külämuuseum ja asja panti õvve pääle aita. Sii vana ait olli ehitet 20. aastasaa algusen ja olevet ollu Mulgi külän vana Tiidu talu jagu. Nimi panti Mulgi külä järgi. Sääl olli mitmel talul Mulgi nimi. Muusiumi asja ollive kokku korjat vanadest taludest ja muusiumi perenaises sai Hilja Sakk.

1995. aastel tetti lastevanembi-de abige Kosksilla kooli jõulukuul. Selle jaos kohandedi tõise kõrra pääle vana lassituba ja tetti rehetuba. Peräst saive nendest Mulgi Külämuuseumi tua. Muusiumil olli sis üle kolmesaa asja. Külämuuseumi säädmise iist sai Hilja Sakk Halliste kiriku koguduse „Usu, lootuse ja armastuse“ auina. Külälisi olli sel aal peris pallu, esigi presidendiproovva Ingrid Rütel käis sääl ärä.

Sis jäi latsi koolin kole vähäs ja kuul panti kinni. Kooli oonetel

Koduluu-uviline Heiki Alp näitap muuseumi asju. Pilt: Kristi Ilves

lõus vald kah ostja kohe. Aga mis sa nüid selle muusiumige tiit? Targa pää pandsive oma mõtte puha kokku ja lõusive, et muusium tulep kooli mant ärä viia. Kige paremb kotus arvati olevet Uue-Karisten. Ait võeti valla ja panti mõisa pargin uvveste kokku. Väiksembe ja parembe asja panti vanasse mõisa antvärke majja.

23. veebruaril 2015 teime muusiumi uvveste valla. Sii om nüid Uue-Kariste mõisa antvärke majan. Sii om ilus punane telliskivimaja bussipiatuse vastan. Muusiumi asja om äste oit ja pirla vällä pant kolmen tuan. Edespidi tahas neid rohkemb vällä panna. Kik tulep ju kõrda tetä.

Ku sa tahat muusiumi tulla, sis eliste tel 520 4205 või kirjute eda. niin@mail.ee. Me korjame kah iki vanu päeväpilte, raamatit ja muid asju, mis pias muusiumin oleme.

Koduluu-uvilise Uue-Karistest
Mulgi kiilt: Heiki Alp

2015 om Kitzbergi aaste

2014. aaste Mulgi konverentsil Mustlan jäi kõlame küsimus, kunas om Kitzbergi õige sünnipäev. Raamatidest võip lugede, et sii päev om 27. või 29. detsember ek 8. või 17. jaanuar.

Karksi valla abige küsisime järgi Eesti Kirjandusmuuseumist. Saime siandse vastusse:

„Mede täadmiste järgi sündüsi August Kitzberg 27. detsembril 1855 (uvve kalendre järgi 8. jaanuaril 1856). Sedäsi om kirjan kah 1934. aastel vällä ant Eesti Entsüklopeedian.

1938. aastel uur biograafilise leksikoni toimetus sedä asja Halliste ja Karksi luteriusu koguduse õpetejide käest. Kuna säält vastust es tule, kirjutedi kirjamihe vellele Jaan Kitzbergile, kes and täada, et perekonnan tähistedi August Kitzbergi sünnipäevä 27. detsembril ja sedä tetti kah

Jaan Jungi mälestuskivi vallategemine 20.12.1976. Kura kätt tõine arheoloog Ain Lavi, kolmas Jaan Jungi mälestuse allaoidmise iistvedäi Jaan Vomm, nelläs Villändi koduluumuseumi juhatei A. Joost, kuvves ENSV Ajaloo Instituudi Arheologia jao juhatei Evalt Tõnisson. Kitzbergi kivi tei Jaan Vomm (19.03.1908–23.06.1990) valla kaits aastet ennemp, 1974.

peräst kalendre muutmist. Sii kirjavahetus om olemen kirjandusmuuseumi kultuuriloolisen arhiivin F 194, M 48 : 35.

Vällä olli kuulutet võistelus kige täpsempe Kitzbergi sünnipäevä ennusteje löüdmise jaos. Üitsainus ja õige vastusse andai

Villändlase tähistev Puldre alatare kotust 24.10.1972. Ääd kätt agrunu Enno Piir.

oli Irene Univer. Tõine küsimus oli, et kunas panti Kitzbergile püsti mälestussammas Puldre talu maade pääle Kitzbergi sünnikohta. Kitzbergi tubamuuseumi

min om olemen kaits päeväpilti, mes annave vastusse.

Asta Jaaksoo

Kitzbergi Sõprade Seltsi esimiis

Mare Osi

Üits lapike mere sülen tuulist, kivist ja kitsit maad. Siin me kasveme üles, siit me minna ei saa!

Siin alguse sai me sugu mitme tuhande aaste iist. Siin om me ajalugu, kultuur ja emäkiil.

Ja kik, mis meile om pühä: ohvrekivi ja linnamäe, iietammede mühä ja rahva tüüka käe.

Siin rassit eitlusi peetu, meid kõrvale surutu tiild, eestlasi vällä veetu, aga me's eidä miild.

Kesk aigade kaost ja õudu om kaitsnu meid Lembitu vaim, toitnu ja andnu jõudu väetike tõetaim.

Me piame edesi kestmä oma esiesäde maal, latselatsile vestmä, mes käimän nüidse aal.

Munapühäde kombist vanal aal

Kige suurembe pühä om ollu jõulu, jaanipäev ja munapühä. Sis kui es ole viil neid ajaviitmise masinit (televiisur, arvuti), ollive kik vanaaigse pühä rohkemb oodet nõnda laste kui suurte inimeste puult. Sii tõi ellu pal' lu rõõmu ja vaheldust.

Kui jõuluai olli alati täädä (kindlal aal), sös olli lastel selle munapühäde uutmisege peris tegu (egäl aastel esi aal). Küll an`d sis uuta ja tänni suurte käest, et kunas na tuleve.

Me latse täadsime, et pääle palmipuudepühä omgi munapühäde (lihavõttepühä, ülestõusmis-pühä) nädäl.

Palmipuudepühäde aal tuudi sissi pajuurvaksit ja tetti nendege viil siast nal`la, et anti a`ta - a`ta vastu pepu. Sii pidi laiskuse väl`lä aama. Kambrese tuudi ka mõni puulaastuke ja kujunu puuossake. Sis pidi suvel löüdmä pal`lu linnupesit.

Enne munapühä akass üits suur koristus ja puhastus joba nädäli keskel. Nelläbe koristedi

Virve Alt
Suistle valla mulk

ja riisuti usseaida. Kui lumi olli ärä sulanu, sis pühiti usseaid peris luvvage puhtass. Suurel riidil siast musta tüüd es tetä, es peete ääss kombess sel päeväl kollate või mürräte. Lauba olli kammerde möskmine ja saia küdsätamine. Tetti mulgikorpe, mis ollive mannakorbi, kohupiimakorpe kutsuti paksupiimakorpess ja nii es ole mulgikorbi.

Võeti ärä topeltakne (talveakne). Ja kui kevädine päev paist puhtase kambrese ja vällän kik puhas olli, sis olli küll armas keväde ja pühäde tunne.

Kõneldi, et munapühä ommuku päev tõusup tantsen või mängen, kudas kunnigil kõneldi. Mia es saa kunagi nõnda vara üles, aga üitskõrd siski saie. Mia

es julge tõistele üteld, et mia küll tantsu es näe.

Pühäde ommuku värviti mune. Ku ma peris tillike olli, sis ollive munalaki.

Peräst es ole neid saia ja tetti sibulakoordege. Jänes käis salamahti ja tõi raasike maiusi, mis ollive ärä paetet, neid pidi esi otsma. Aig olli vaene ja jänes suuri kingitusi es tuu. Ma ei tää täembese päeväni, mesperäst jänessele sii au om antu.

Aga ilus komme sii olli ja ma ole esi kah oma järglastele sedä jänesse janti tennu.

Ommukusöögi aal koksiti mune, mida kutsuti munade ragelemisess.

Võidumis olli sii, kelle munakuur katik es lää. Viil miilde tuletus, et sel aal kutsuti Mulgi murden munakõllast „sora” ja munavalget „pilv”.

Olli viil üits ilus komme, midä emä kõnel. Ta olli perit Tarvastust Mustla lähikselt Kägara talust. Temä nuurusaal ollive edimisel munapühäl (neid olli

mitu) käinu noore poisi kamban müüdä talusit, kus olli kah nuuri tüdrukut, mune otsman. Kige ilusamb muna kingiti sellele, kes kige rohkemb miildis. Olli ju peris selge, et kodude pidive sis puhta ja kõrran oleme, tüdrukil-poistel pühapäevärõõva sellän. Kes sis mustast kodust naist taht võtta?

Kui mia nuur olli, sis olli sii komme paaigu kadunu. Sel aal ollive nii pühä keelet ja koolin es või kah sellest kõnelde. Koolin olli ateistlik kasvatus, midä mia kui vana nõukogude pedagoog äste tunne ja tää. Ma ole läbi tennu mitu ateistliku kasvatus kursust. Nii mõnigi läits selle „kasvatus” nahka.

Aiteh emäle, kes selle ilusa munapühäde kombe alla oid. Mu`du ei oless mia kah mõistan oma järglastele neid pühi ilusass tetä.

Oiame iki vanavanembide ilusit kombit. Sii tiip elu parembes ja rikkambes.

Vanembide meeste engepiina

Kes meist ei oles nuurusen tennu asju, midä vanembenian kahitsedes.

Ma saije kokku kuvvekümne säitsme aastese koolivellet Reinuge. Õigembede – ta tulli mulle küllä. Jäimi kohvitassi man kõneleme. Tuletimi miilde Ummuli kooli aastit.

Rein jäi äkki väege kurvas ja kõnel mulle, kuis ta viil siiani muretses latsepõlven tettu

ulakuse peräst. Öessäaste-ne Rein ütten noorembe velle Voldemarige ollive mõtsast toonuve mitu äräkujunu kuusekäbi. Poeste vanaemä Teele olli sängin aige, poolest sandik ärä alvatu. Paha poesi ollive tigeda, et vanaemä palland makas ja ei tegele nendege. Latse säädseve käbi aigele sällä ala. Käbi teive vanainimsele, kelle ihu olli lamamisest katski, suuri kan-

natusi. Ta kisasi ja ojassi üü ja päevä. Alla sis näi poesi emä, et käbi ollive sängin.

Rein jõije ärä paar pitsi veini. Nüid muutusi ta peris kurvas. Mihel juusseve silmä vett, kui ta kõnel: „Kus me küll võesimi nii äbemed ja alva latse olla, et tegimi vanale aigele inimsele säändset ullu tükki! Mul valutes selleperäst egä aastege süä iki rohkemb ja rohkemb!”

Jah. Kik alb ei lää meelest ärä. Ma ole sedä omalgi nahal tunda saanu. Esiki aastekümnit tagasi üteldu alb sõna tuletess ennest viil prillagi miilde, mis sis viil tegudest kõnelde. Kes mõestas lastele selges tetä, et kik alb, mis tõestele inimsele või ka luumele tiit, tule sulle endele elu joosul kindlaste tagasi ...

Elmar Orav

Latse saive pidu pääl laulda-tantsi, süvvä-juvva ja torupilli kaia

Päeväpaistetsel 12. paastu-kuu päeväl saive Eimtali ringuunen kokku 14 Mulgimaa lasteaida, et ütenkuun mulgi keelen ja meelen lusti. Tänaavas-tenne volklooripäe olli joba 19. ja viimätsse ütessse kōrda om selle iistvedäjes ollu Mulgi Kultuuri Instituut. Pidu ürgüsen võtt sõna Villändi vallavanemp Saare Ene, ken kikki tervit, and üle kingituse ja suuv kigel ääd pidu jakku. Vallavanemp kõnel ilust mulgi kiilt ja sii näüdäs lastel, et sellen keelen võip nii tähtis inime kah kõnelde. Sis tervit mede latsi Eimtali kooli direktur Metsavahi Eero. Eimtali kuul võtt mede latsi vastu väegä süämliigult.

Latse saive Eimtaln volklooripäeväl ütenkuun lusti. Pilt: Kristi Ilves

Varsti lask Tauli Ants valla üte tore torupilliluu ja laste ette astive Eimtali koolilatsse. Neil olive väegä vahva pilliluu ja nende juhendejes olli Antoni Eda.

Selle pääle saive sõna kik lasteaida, kun kik saive näidätsse oma ärä õpit mulgikiilsit laule, mänge või tantse. Kikki rühme tänäti suure kommikotige Mulgi

Kultuuri Instituudi puuld.

Tauli Ants näidäs lastel viil torupilli ja ken taht, sai sedä kah käege katsu.

Sihändsse peris pika pidu pääle ollive laste kōtukse joba tühjäs lannu ja egä laits sai kehakinnituses nii soolast ku magust

pirukut süvvä. Janu kistutemises olli morsijuuki.

Kōtukse ääd ja parempet täüs, läits päe edesi Laande Alli õpetuse järgi uute mulgikiilside laulumänge õpmisege. Egä õpeteje sai laulumängu papre pääl ütten võtta, et neid kodun kah

mängi saas. Kige lõpus teime sõprussõõri ja tänäsime käepitsitusege oma mängusõprü ja üvästajätus lehvitime kigel.

Karksi-Nuia latse kõnelive päeväst sedäsi:

Andra: „Miildis, ku tõise esinive ja endel miildis kah esinde.“

Marek: „Pidu pääl ollive ää söögi ja joogi. Nōnda ää singipiruk.“

Liina: „Mulle miildis mede ülesastmine ja tõiste omadest miildis Mutionu pidu.“

Gretelin: „Miildis esinde ja bussisõidu pääl näi ma kitsi.“

Anette: „Mulle miildis sääil kaits asja, ku me seime ja jõime ja ku me saime sääil tantsi.“

Henri Romet: „Miul miildis juvva ja joosta.“

Jarek-Auris: „Miul miildis laulda ja süvvä.“

Liisa: „Miul miildis sääil tantsi.“

Cassandra: „Miul miildis pidu pääl laulda. Mia näi, et na laulsive ütessugust laulu, pallald tõistsuguste liigutustege. Ja uudistereporter olli kah latsin.“

Aitüma tore pidu iist!

Karksi-Nuia lasteaida õpeteje
Laande Ade ja Saare Kaja

Latsesele

KOERA TUNNISKIRI

Üttelugu üteldes riika abielurahva kohta: “Kisuve ku koera-kassi!” A kassi-koera om vanal aal väige suure sõbra ollu. Mesperäst na surmani riidu om lannu, kõnelep vana jutt sedäviisi:

Ennemuiste lätsive looma omavahel üttepuhku söögi peräst riidu ja kaevassive sis vanataadil ütstõise pääle. Üitspäev käsk vanataat kik eläje oma manu tulla. Kokku lepit aas tullive sis kah kik eläje vanataadi ette. Sääil nimet ta sis egäl loomal temä söögi ärä ja et edespidi enämb riidu ei tules, käsk ta sedä säädust egäveste pidäde. Pallald peni jäi ildas. Tõise eläje ollive joba kik ärä lannu, ku koer viil kumarden vanataadi ette ast.

Vanataat üteli: “Et sa ildas olet jäänu, ei ole mul siule muud üttegi enämb lubade ku pallald sedä, mes peremihe lavva päält maha sadap. Süü sedä!”

Et aga kedägi tõist luuma man es ole, kes oles võinu sedä peremihe ihen tunniste, palle peni vanataadi käest ütte tunnistähte, midä vanataat and kah.

Selle tunnistähege läits koer sis kodu ja täit oma kōttu nende raasukestege, mes peremihe lavva päält maha sadasive. Peremiis es keelä kah sedä ilmangi, ta jätt na iki penil üles korjate.

Nōndaviisi es ole sis koeral esmald tunnistähte vajagi. Et aga tähe oidmine koeral tülis olli, and ta selle oma kige parembe sõbra kassi kätte ja üteli: “Sa, vana sõber, koperdet kik sii aig kodun, sul aiga küll; a mul om iki suure asja-aamise ihen, küll karjan, küll jahil, üüse kah pia vällän vahti pidäme, sedäviisi võip täht õlpsaste ärä kadude. Oia sia tedä oma kápä järgi, et ta mul peremihel näidätsse oles, ku vaja om.”

Kass võtt tähe vastu ja lubas oolege alla oida. A kes tõise asjast oolip. Olli koer ärä minnu, sorgas kass tähe seina ala rotiauku. Mōne nädäli peräst, kui ta sääilt jälle müüdä trehväs mineme, es ole tähte enämb kunnigil; roti ollive ta vist ärä vedänu. Et täht kadunu olli, sellest es või kass koerale engätegi.

Sügise tapp peremiis siga, võtt karva keeva viige ärä, tõi sis sia tare manu, panni keset tuba lavva pääle ja taht liha löikame akate. Kass kükit ahju pääl ja koer vaht lavva pääle, kas sääilt midägi temäle ei pudu. Kogemed läits siga peremihe kätte vaheld valla ja sätte lavva pääl maha. Koer ku õigusemiis karas kohe manu.

Peremiis taht tedä luvvavarrege mineme aade. A peni akas

vastu: “Kik, mes lavva päält maha sadap, om vanataadi sääduse järgi miu! Kass, tuu tunnistäht siia!” üteli ta kassi poole näidäten. A et kassil midägi tuvva es ole, karas ta irmuge ussest vällä. Koer mõtel, et kass vihätse peremihe näten es julge tähte temä kätte anda, selleperäst juusk ta kohe kassil vällä järgi; sääil nõud ta temä käest tähte uvveste, a kass es lausu sõnagi. Sis karas peni vihage kassil selgä. A kass sülläs koeral vastu silmi, lei kápäge, juusk sis müüdä tua nukka laudi pääle ja es anna sest saadik enämb peni ligigi. Koer ei ole sedä kassil täembese päeväni andes andan.

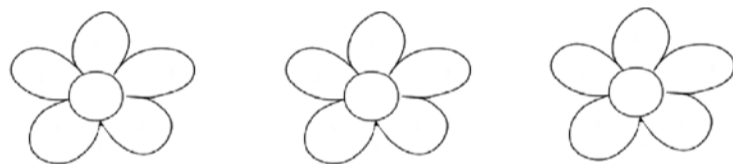
Et peni prillagi viil ei tää, kunnokottale kass ta tähe pannu om, selleperäst otsip ta tedä kik sii aig ja nuusutep müüdä minnen egät mätäst ja puhmast. Et aga tõine peni otsit kotust enämb uvveste otsma ei akkas, selleperäst tõst ta jalga ja niisutes otsit kotusse ärä; ku tõne peni trehvap järgi tuleme, sis jätap ta kah kotusse otsmede, tõstap kah edimese muudu jalga ja annap järentulejele sellege märku, et koht tõeste otsit om.

Eesti muinasjutt
Mulgi kiil: Tõrva murdering

Saada õige vastusse 10. mais e-kirjage aadressi pääle ajaleht@mulgimaa.ee või ariligu kirjage Mulgi Kultuuri Instituuti: Kevade 1, Tõrva, 68605, Valgamaa. Kirjute manu kah oma aadress, sest vastanu laste vahel loosime vällä auinna!

Värvi egä äidsen õiget värvi ja jaga lilli värve
kaupa ärä! LEPIKLILL, PIIBELEHT, RÜÄLILL,
VARSAKABI, SINILILL, TAEVAVÕTI,
LAANELILL, SINIKELLUKE, KANAPERSE.

SININE KÖLLANE VALGE

V	B	N	J	M	Ä	L	Ö	K	A
Õ	E	Ü	A	S	D	J	G	J	H
R	R	T	U	K	A	D	R	I	E
I	E	T	T	Õ	V	A	H	I	L
Ü	N	M	B	N	A	V	Ä	L	K
S	G	D	Ö	M	J	G	H	J	H
A	E	Õ	Ä	O	I	Õ	U	T	I
B	I	N	A	A	J	E	U	R	M
Ü	I	D	R	Ä	M	T	G	L	D
E	T	A	L	I	A	R	J	A	U

Nende ruute sissi om ärä paetet 10 rahvakalendre tähtpäevä EINÄMAARJApäev, MÄRDIPäev, KADRIPäev, JÜRIPäev, LIHAVÕTTE, JAANIPäev, ENGEpäev, MIHKLEpäev, JÕULU, TALIARJApäev. Otsi vällä! Loe ülevest alla, alt üles ja viltu kah.

